

آثار باستانی و ارزش های تاریخی

موسیقی در شرق و ایران

نویسنده: شمشاد امیری خراسانی

انتشار: ۲۳ بهمن ۱۳۹۱ / ۴۰ دقیقه مطالعه

چکیده مقاله

موسیقی در ایران باستان کهن ترین تمدن موسیقیایی در تمدن های بین النهرین و مصر باستان (معابد و کاخ ها) و نخستین نشانه های رشد موسیقی، در تمدن بین النهرین (سومر، آشور، بابل و کلد) بوده است. کهن ترین همناوای جهان و وجود ارکستر و استفاده از سازهای بادی، زهی، و کوبه ای و ارتباط موسیقی با مراسم مذهبی در عیلام واقع در تپه چغامیش نزدیک دزفول بوده و موسیقی درمانی نیز بین پزشکان کلد رواج داشت. موسیقی ایران قبل از اسلام میان هخامنشیان (۳۳۰ - ۵۵۰ ق.م) و سلوکیان (۲۵۰-۳۳۰ ق.م) پارتیان (اشکانیان ۲۳۰ ق.م-قرن اول

موسیقی در ایران باستان

کهن ترین تمدن موسیقیایی در تمدن های بین النهرین و مصر باستان (معابد و کاخ ها) و نخستین نشانه های رشد موسیقی، در تمدن بین النهرین (سومر، آشور، بابل و کلد) بوده است.

کهن ترین همناواری جهان و وجود ارکستر و استفاده از سازهای بادی، زهی، و کوبه ای و ارتباط موسیقی با مراسم مذهبی در عیلام واقع در تپه چغامیش نزدیک دزفول بوده و موسیقی درمانی نیز بین پزشکان کلدی رواج داشت.

موسیقی ایران قبل از اسلام میان هخامنشیان (۳۳۰-۵۵۰ ق.م) و سلوکیان (۲۵۰-۳۳۰ ق.م) پارتیان (اشکانیان ۲۳۰ ق.م-قرن اول میلادی) ساسانیان (قرن اول تا ششم میلادی) رواج داشته و سپس در دوره خلفا و امویان و عباسیان به شکل دیگری مطرح گشت.

...

مختت، نخستین کسی بود که بعد از اسلام، موسیقی را بر پایه موسیقی ایران احیا کرد.

بزرگانی مانند: رودکی، ابن خردادبه، کندی، فارابی، ابوالفرج اصفهانی، اخوان الصفا، بوعلی سینا، ابن زبیل، صفی الدین ارموی، خواجه نصیرالدین طوسی، قطب الدین شیرازی، عبدالقادر مراغی، بنایی، جامی در توسعه دانش موسیقی مؤثر بوده اند.

دو نظام مختلف در تاریخ موسیقی ایرانی به چشم می خورد. یکی نظام ادواری است که برای آن قواعد و ساختار ویژه ای قائل بودند و دیگری نظام دستگاهی است که بعد از نظام اداری بنیان گرفته و در هفت گروه به نام دستگاه قرار دارد. نظام اداری ظاهراً تا سده ۱۳ هجری و ۱۹ میلادی، استمرار یافته و سپس جای خود را به نظام دستگاهی داده است.

نظام ادواری، نظامی علمی و منطقی بود که زیرساز هنری استواری داشت و معلوم نیست به چه دلیل و انگیزه ای موجب تغییر آن شده است. بهترین و کامل ترین اثری که می تواند نظام ادواری را توجیه و تفسیر کند، کتاب

«الاوراد» صفی الدین ارموی است. دستگاه ایرانی هم ردیف را گاهی هندی یا مقام، در موسیقی ترکی-عربی است و در غرب به «مد» ترجمه می شود؛ اما هیچ یک از آنها مفهوم درست یک دستگاه را نمی رساند.

شرایط زندگی در دوران معاصر، اجراهای کوتاه تر و مختصرتر را اقتضا می کند و اجراهای درازمدتی که در گذشته از خواننده و نوازنده، انتظار می رفت وجود ندارد. لذا دستگاه های طول قرن نوزدهم به تدریج مختصرتر عرضه می شوند. نخستین کتابی که در آن نظام دستگاهی به تصریح دیده می شود، «بحورالاحان» فرصت شیرازی تألیف محمدنصیر حسینی ملقب به فرصت الدوله است که در سال ۱۳۳۹ ه.ق درگذشت.

تغییر نظام ادواری به نظام دستگاهی در موسیقی ایرانی باید در فاصله سال های ۱۲۷۸ تا ۱۳۲۲ یا به عبارت دیگر در اواخر سده سیزدهم تا حدود نیمه سده چهاردهم هجری صورت گرفته باشد. این دوره مطابق با دوران قاجاریه، ناصرالدین شاه تا محمدعلی شاه است. تکوین یا بنیانگذاری ردیف هفت دستگاه موسیقی ایرانی را به خاندان علی اکبر فراهانی معروف به خاندان هنر نسبت داده اند.

از آخرین افراد این خاندان برادران شهنازی هستند که هر دو از نوازندگان طراز اول تار به شمار می رفته اند. موسیقی سنتی ایران از تعدادی ملودی به نام «گوشه» تشکیل شده که هر یک بازگو کننده حالات خاصی است. گوشه ها بر مبنای همگونی و اشتراک حالات متوالی نت هایشان به مجموعه هایی دسته بندی می شوند که به آن ها «دستگاه» می گویند.

هفت دستگاه موسیقی ایرانی عبارتند از: شور، همایون، چهارگاه، سه گاه، ماهور، نوا و راست پنج گاه. در مورد ترتیب دستگاه ها نظرات متفاوتی وجود دارد. اما اگر بخواهیم دستگاه ها را از جهت اهمیت طبقه بندی کنیم، ترتیب زیر به نظر صحیح می رسد: شور، همایون، ماهور، چهارگاه، سه گاه، راست پنج گاه و نوا.

بعضی از این دستگاه ها، دارای گوشه های مفصل و زیادند و لذا این دستگاه ها به بخش های کوچک تری تقسیم می شوند که آن ها را «نغمه» می گویند. گوشه ها معمولاً از چند نت تجاوز نمی کنند و دارای تقسیمات مجزا نیستند. اگر موسیقی ایران را یک کشور فرض کنیم، دستگاه را به استان، نغمه را به شهر و گوشه را به خانه می توان تعبیر کرد. در میان دستگاه های موسیقی ایرانی شور از همه بزرگ تر است.

مهم ترین راه تشخیص دستگاه ها و آوازهای موسیقی ایرانی و لذت بردن از آن ها، آموزش طولانی، علمی و حرفه ای این نوع موسیقی است. تمرینات مکرر و اجراهای گوناگون نیز به این امر کمک می کند. در این صورت با شنیدن بخش کوتاهی از هر قطعه، نوع دستگاه و یا گوشه آن مشخص خواهد شد. همچنین یادگرفتن ترانه ها و تصنیف های متوالی که در دستگاه و آوازهای مختلف نوشته شده، راه دیگر تشخیص موسیقی ایرانی است.

منبع: حوزه هنری- تاریخ ما-انی کاظمی

شمشاد امیری خراسانی، «موسیقی در شرق و ایران»، پارسیان دژ، ۱۳۹۱.

خواندن مقاله و پیوست‌های آن در وبسایت پارسیان دژ

نشانی ثابت این نسخه:

<http://parsiandej.ir/articles/1232/pdf/موسیقی-در-شرق-و-ایران.pdf>

آخرین ویرایش مقاله: ۱۵ آبان ۱۳۹۹